

La formació permanent del professorat a Catalunya. Una visió a través del tractament de la formació de formadors i formadores en els plans institucionals

M. Teresa Colén Riau*
Iñaki Echebarria Aranzábal**

Resum

L'article fa un recorregut històric pels plans de formació permanent del professorat d'infantil, primària i secundària a Catalunya. Centra l'anàlisi de l'evolució de la formació permanent en el tractament que els diferents plans de formació han fet de la figura del formador de formadors. Aquest element permet anar establint els aspectes que han suposat els moments de canvi. Es veu el progressiu distanciament de la formació de les universitats i la creixent institucionalització dels plans de formació. També s'exposa la dicotomia entre els objectius que es plantegen i l'escassa preparació i consideració que els plans atorguen a aquests professionals, deixant en un limbe poc definit les funcions, responsabilitats i atribucions que se'ls atorga.

Paraules clau

institucionalització de la formació, model de formació a Catalunya, pla de formació, formació de formadors, sistema d'orientació de la formació

Recepció de l'original: 23 de setembre de 2009

Acceptació de l'article: 10 de juliol de 2010

Introducció

Catalunya té una llarga tradició de formació permanent desenvolupada a iniciativa dels propis ensenyants que, associats com a moviments de mestres o formant part de col·legis professionals, havien promogut activitats formatives de diferent tipologia.

La Llei General d'Educació de 1970 va crear els Instituts de Ciències de l'Educació (ICE), amb l'encàrrec específic de dur a terme la capacitat pedagògica (CAP) del professorat de secundària, i també amb competències de formació permanent del professorat no universitari, fonamentalment amb cursos d'actualització. Durant molts anys, els ICE van acomplir les funcions que els havien estat assignades en tot el territori espanyol. A Catalunya, van anar desenvolupant un model propi, tot treballant amb moviments de renovació pedagògica i altres col·lectius professionals docents, col·laborant amb ajuntaments i amb institucions pedagògiques territorials. A principis de la dècada de 1980, Catalunya va assumir competències plenes en matèria d'educació. Es va crear dins la Conselleria d'Ensenyament, i en el marc de la Subdirecció General d'Universitats, un Servei de Formació del Professorat, el qual va partir de la infraestructura de formació existent al país i va dotar de recursos econòmics als ICE per desenvolupar activitats i plans de formació centralitzats i descentralitzats. Al

(*) Doctora i professora titular del Departament de Didàctica i Organització Educativa de la Universitat de Barcelona. Coordinadora de l'àrea de formació permanent del professorat del grup d'innovació i recerca consolidat FODIP (<http://www.ub.edu/fodip/>). Ha estat cap de la secció de formació del professorat d'infantil i primària, i de la secció d'innovació en formació de l'ICE de la UB fins a 2009. Coordinadora de les Jornades «La Formació Permanent del professorat a Europa». Adreça electrònica: mcolen@ub.edu

(**) Biòleg i catedràtic d'Ensenyament Secundari. Tècnic, cap de la secció de formació del professorat de secundària i director adjunt de l'ICE de la UB fins a 2009. Adreça electrònica: iechearanza@gmail.com

voltant de les diferents institucions organitzadores de la formació es va aglutinar un important nombre de professors i professores dels diferents nivells educatius que assumien els encàrrecs de formació i eren nomenats i considerats com a formadors i formadores. No va ser fins la promulgació de la LOGSE, el 1990, que Catalunya, com la resta de comunitats de l'Estat espanyol, va disposar del primer Pla de Formació promogut des del Departament d'Ensenyament. Aquell primer pla va recollir la tradició democràtica de la formació que s'havia desenvolupat a Catalunya, sota el nom de Plans Unitaris (Colén i Corominas, 1987).

Un dels objectius d'aquest article consisteix a analitzar el tractament i l'orientació que s'ha donat en aquests plans de formació a la figura dels formadors i formadores, els criteris de selecció que s'han emprat i amb quina orientació es planteja la seva formació. Per donar resposta a aquest objectiu s'han analitzat els documents marc dels plans de formació i s'ha buscat la descripció de la implementació d'activitats de formació de formadors que directament o indirectament formaven part d'aquests plans.

Els Plans de Formació Permanent del Professorat i la formació de formadors i formadores

A Catalunya no es pot parlar d'un Pla de Formació Permanent del Professorat fins al curs 1989-1990¹. Fins aquest any es podria dir que va existir una oferta variada, promoguda per tot tipus d'institucions, però que no obeïa a una política clara de formació del professorat promoguda per l'Administració.

Encara que l'objecte d'aquesta recerca no és fer història de la formació permanent, no es pot deixar de citar el que es va anomenar Reciclatge del Català, que va permetre en poc temps que el professorat, especialment de primària, assolís un nivell bàsic de coneixement de la llengua catalana per a la docència. També són remarcables els Programes de Formació Permanent Institucional (FOPI) que, a principis dels anys 80, van permetre la formació permanent de mestres, dins els seus centres i territoris, a iniciativa del Servei de Professorat i la col·laboració dels centres, ajuntaments, ICE i escoles universitàries de formació del professorat, la qual cosa va facilitar la vinculació entre formació inicial i permanent. Finalment, en aquesta breu introducció no es pot oblidar la creació i desenvolupament del Plans Unitaris, que promoguts pels ICE a principis dels anys vuitanta, van permetre una harmonització i ordenament de l'oferta formativa en el marc dels municipis o d'unitats territorials més àmplies i on van col·laborar l'Administració a través dels seus agents territorials (CRP, Inspecció, etc.), els serveis educatius dels ajuntaments, els moviments de renovació i el professorat i centres educatius. Els Plans Unitaris van ser l'embrió del que actualment coneixem com a Plans de Formació de Zona.

En totes aquestes iniciatives l'èxit de la formació sovint depenia dels formadors i formadores, tot i que no va existir cap iniciativa institucional adreçada clarament a la

(1) Tot i que el durant el curs 1989-1990 es va començar a desenvolupar aquest primer pla de formació, no va disposar de cap tipus de suport legal fins a 1992, quan van sortir publicades al DOGC unes instruccions que regulaven la composició i funcions del Plans d'Activitats de Formació del Professorat en Zona (PAFPZ). A partir d'aquest moment la nova Subdirecció de Formació Permanent del Professorat, creada per la Conselleria, i vinculada a la Direcció General d'Ordenació Educativa, i no a la d'Universitats, com havia estat fins aquell moment, va iniciar el llarg procés d'ordenar i normativitzar la formació permanent del professorat de Catalunya.

formació dels formadors i formadores. Un sector important de formadors i formadores eren professors i professores universitaris que actuaven d'experts en un tema o una metodologia, impartint cursos d'actualització disciplinar o donant a conèixer noves metodologies i orientacions didàctiques que importaven d'altres països, sobretot anglosaxons. Altres formadors i formadores sorgien de les aules d'Infantil, Primària o Secundària que, per la seva vinculació a grups de treball dels ICE, o per haver-se significat en innovacions en els seus centres, se'ls demanava la seva participació en la formació dels companys i companyes.

El primer Pla de Formació Permanent del Professorat 1989-1996

Durant el curs 1988-1989, es crea la Subdirecció General de Formació Permanent en el Departament d'Ensenyament. Aquesta Subdirecció assumeix les competències de l'anterior Servei de Formació i elabora el primer Pla de Formació Permanent del Professorat de Catalunya.

Aquest Pla s'organitza al voltant dels següents apartats:

- Objectius generals
- Marc de referència
- Estructura i Organització de la Formació Permanent
- Tipologia dels programes
- Modalitats de formació
- Temporalització i recursos
- Avaluació de la formació permanent.

Tot i reconèixer que el Pla va significar una aportació molt important a l'impuls de la formació del professorat i de la innovació educativa que va intentar posar les bases per abordar la Reforma Educativa de la LOGSE (1990), que estava en fase experimental, una lectura exhaustiva del document revela que hi ha molts buits en la seva redacció. Es dona per sobreentesa la major part de la informació, i es basa en la suposició que Catalunya gaudeix de bones pràctiques educatives, d'una bona formació del professorat i d'excel·lents formadors i formadores. No hi ha cap referència explícita a la formació de formadors/es.

Es relaciona la formació permanent del professorat amb la millora qualitativa del sistema educatiu: «Contribuir a l'increment de la qualitat de l'ensenyament per mitjà de la formació permanent» (Departament d'Ensenyament, 1989, p. 11).

En aquest primer Pla es detecta la conveniència de formar persones que gestionin la formació permanent. Un dels objectius específics del Pla proposa: «Facilitar la formació dels professionals que han de gestionar la formació permanent a fi de garantir la consolidació i el bon funcionament de l'estructura organitzativa de la formació permanent» (Departament d'Ensenyament, 1989, p. 29).

S'esmenten els formadors en l'apartat de recursos bàsics per a la l'estructura organitzativa de la formació s'apunta que:

Pel que fa als formadors, el contacte i la col·laboració continuada amb les diferents instàncies universitàries han d'assegurar, a més, la connexió entre la recerca educativa i la formació permanent, per ajudar a una més gran qualificació de la tasca professional dels responsables de formació. (Departament d'Ensenyament, 1989, p. 35)

És a dir, es considera als formadors i formadores com un recurs de la formació, i se'ls suposa capacitats, per la relació amb institucions universitàries, la qual cosa no és requisit ni condició per actuar de formadors.

El Pla organitza la proposta formativa al voltant de blocs, que estan formats per programes. Hi ha sis blocs i els programes que en formen part s'especifiquen segons criteris diversos: temàtica, modalitat, col·lectiu a qui s'adreça, institució organitzadora, etc. (Departament d'Ensenyament, 1989, p. 42).

- A. Programes de formació bàsica per a la Reforma.
- B. Programes de formació per a la millora de la pràctica docent i l'adquisició de nous coneixements.
- C. Programes d'especialització d'acord amb les necessitats del sistema.
- D. Programes de formació en els centres.
- E. Programes per a l'exercici d'altres funcions.
- F. Programes d'ajudes individuals per a postgraus, diplomatures, llicenciatures i altres projectes d'estudis.

No hi cap referència explícita a la formació de formadors, encara que podria estar inclosa en el *Bloc E: Programes per a l'exercici d'altres funcions*. En cap dels altres apartats del Pla en trobem cap menció. És a dir, el Pla permetia organitzar activitats de formació adreçades als formadors i formadores, però no contemplava cap acció específica ni cap reserva pressupostària precisa.

Això va permetre que els de la pròpia Subdirecció General de Formació Permanent impulsessin algunes accions incipients de formació de formadors, poc significatives en relació al conjunt dels programes, i a alguna de les quals ens referirem més endavant.

Pla de Formació Permanent 1996-1997 / 2000-2001

Aquest Pla va mantenir l'esquema organitzatiu i funcional del primer. Per analitzar-lo l'hem de dividir en dues fases, la primera de 1996 a 1999, i la segona de 1999 a 2001.

En la primera fase no s'observen canvis significatius, encara que avança i aprofundeix alguns aspectes com ara la descentralització territorial, el reconeixement de canvis en la població escolar deguts a la immigració, la importància de les tecnologies de la informació i la comunicació, etc.

El Pla parteix d'una anàlisi valorativa del Pla 1989-1996. És una avaluació molt quantitativa, basada en el nombre d'activitats programades al llarg dels set anys que va durar el Pla, i del nombre de places que s'oferien, no tant de la realitat executada.

Per primera vegada trobem una referència explícita a la naturalesa dels formadors i formadores del Pla i la seva formació:

Una de les condicions i un dels reptes més importants per tirar endavant les diverses actuacions formatives ha estat la de comptar amb un professorat formador/a preparat i implicat en processos d'innovació. De feia temps a Catalunya es comptava amb professorat universitari, d'educació secundària i d'educació infantil i primària que havia desenvolupat tasques de formació de professorat per encàrrec dels Instituts de Ciències de l'Educació, de departaments universitaris, dels moviments de mestres i col·lectius d'ensenyants organitzadors de les Escoles d'Estiu i del mateix Departament d'Ensenyament.

Des de la Subdirecció General de Formació Permanent, per dur a terme les diverses actuacions formatives enunciatades en els paràgrafs anteriors, s'han ofert diversos programes de formació de professorat formador/a, el qual majoritàriament procedia dels mateixos nivells educatius a qui s'adreçava la formació. (Departament d'Ensenyament, 1996, p. 2)

Les afirmacions citades responen a una visió molt benèvola sobre la formació de formadors/es realitzada. «La formació de formadors» a què es refereix va consistir en una sèrie de sessions informatives sobre l'aplicació de la Reforma, dotades de materials de formació i de presentacions elaborades, perquè els formadors i les formadores reproduïssin en els seus territoris.

Quan, més endavant, es diu que els recursos i l'esforç esmerçats en la preparació del professorat formador no només han revertit en les diverses actuacions formatives sinó que han esdevingut un suport important a tot el procés d'adaptació, transformació i millora dels centres educatius (Departament d'Educació, 1996, p. 8), reconeixent la qualitat personal i formativa de molts formadors i formadores, s'ha d'indicar que o bé hi ha una concepció molt simple sobre la formació de formadors o bé es manifesta un optimisme poc real. Una altra explicació podria ser el fet que al llarg de totes les actuacions desenvolupades s'havia constatat la importància dels formadors i el fet que convenia plantejar-se un canvi qualitatiu en relació a la seva formació que, com succeeix també a la actualitat, és més fruit del treball i compromís personal de les persones que realitzen aquesta funció, que del suport i oportunitats ofertes tant per l'Administració com per les institucions de formació.

De l'anàlisi dels objectius generals i de les característiques del nou Pla no se'n desprèn tampoc la necessitat ni el propòsit de desenvolupar plans específics de formació dels formadors, ni tan sols de definir els perfils òptims d'aquests professionals, com es poden trobar als plans de formació d'altres Comunitats Autònomes, o a les convocatòries de selecció d'aquests professionals.

Al llarg del document trobem citacions a la formació dels formadors:

L'opció de comptar amb professorat que rep encàrrecs de formació per a programes concrets, sense deixar la seva tasca docent, exigeix preveure diverses activitats de formació del professorat formador per part de les entitats organitzadores. (Departament d'Educació, 1996, p. 14)

En general, el professorat formador rep una preparació adient per impartir formació i segueix preparant-se mentre desenvolupa tasques de formació permanent. (Departament d'Educació, 1996, p. 15)

No cal insistir que aquestes formulacions, per si mateixes donen una perspectiva molt vaga sobre la formació de formadors.

De tota manera, dins el *Bloc E. Programes per a l'exercici de funcions específiques*, s'incorpora un nou programa amb el títol «Formació per al professorat formador», el qual no es contempla de manera explícita en cap de les dues fases (1996-1999 i 1991-2001) de la temporització del Pla.

Es pot afirmar que en aquest Pla, la formació de formadors es planteja com una necessitat incipientment sentida i formulada, però no hi ha un compromís per abor-

dar aquest tema. De fet l'Informe 1993-96 del Pla de Formació Permanent no cita cap acció formativa relacionada amb la formació dels formadors i formadores, tot i que es caracteritza per ser exhaustiu en xifres i dades referides a les accions realitzades dins els diferents blocs i programes.

La segona fase del Pla va consolidar l'organització dels Plans de Formació de Zona, i es va caracteritzar per l'elaboració d'una prolixa normativa dels processos de gestió de la formació, que ha esdevingut un problema en la qualitat de la formació, atès que s'ha convertit en l'única font de formació del professorat del Departament que ha ocupat llocs de responsabilitat en la gestió i dinamització dels processos de planificació de la formació.

El III Pla Marc de Formació Permanent del Professorat de Catalunya 2005-2010

Aquest Pla Marc sorgeix com a compromís polític de la Conselleria d'Educació, després d'un significatiu canvi de Govern a Catalunya. Aquest Pla vol acabar amb tota la tradició generada fins al moment i proposa un canvi radical del model. El primer document elaborat per la Subdirecció General de Formació és retirat i posteriorment reelaborat des de posicions més harmonitzadores.

Un dels primers objectius del III Pla Marc consisteix a definir un canvi radical de model de gestió de la formació: «Canvis en l'estructura, gestió i model educatiu de la formació a Catalunya». I en funció d'aquests canvis, redefineix el paper de les institucions col·laboradores, especialment els Instituts de Ciències de l'Educació.

Es formula com una guia per a un canvi en profunditat que es concreta en:

- Canvi en les prioritats de formació.
- Canvi en el model de gestió de la formació permanent.
- Canvi en el model educatiu de la formació permanent.
- Canvi en el model dels formadors i formadores.
- Canvi en la participació de les entitats col·laboradores.
- Canvi en l'avaluació de la formació, tot introduint-hi el concepte d'avaluació diferida.
- Canvi en les relacions entre la formació i la innovació i la recerca educatives.

A diferència dels plans anteriors, aquest aborda clarament la formació de formadors lligada fonamentalment a les universitats i, més concretament, als Instituts de Ciències de l'Educació. Analitzem tot seguit l'abast d'algun d'aquests canvis.

Canvi en les prioritats de formació

Defineix les següents:

- Formació per avançar cap a una escola inclusiva.
- Formació per millorar en àrees curriculars i introduir determinades innovacions en el sistema educatiu.
- Formació per utilitzar les noves tecnologies de la informació i la comunicació a les aules i els centres educatius.

- Formació per a la millora personal i el desenvolupament professional dels docents i dels professionals dels serveis educatius.
- Formació per a la gestió dels centres educatius i els serveis educatius.

Canvi en la participació de les entitats col·laboradores

Fins ara la participació de les entitats col·laboradores —especialment dels Instituts de Ciències de l'Educació— comportava l'exercici de diverses funcions: formar els formadors i formadores i tenir-los a disposició de les demandes dels centres, gestionar la major part del procés administratiu de la formació en els Plans de Formació de Zona (PFZ), assessorar i formar part de les comissions dels PFZ, etc.

Aquesta situació ha provocat una certa confusió amb les funcions, responsabilitats i competències de les diferents institucions participants en el desenvolupament dels Plans de Formació. Tampoc no ha permès a les institucions universitàries desenvolupar programes de formació de formadors específics, perquè no estava dins la prioritat del Pla de Formació, perquè des d'aquest se'ls assignaven funcions diferents, ja que els pressupostos no tenien en compte aquesta formació.

El nou Pla de Formació ho contempla explícitament:

Proporcionar una formació adequada als formadors i formadores, que comporti suport teòric, marc per a la reflexió, contacte amb la recerca i coneixement i divulgació de les innovacions, ha de ser l'objecte principal de les entitats col·laboradores. (Departament d'Educació, 2005, p. 8)

Queda clarament definit que el Pla considera una prioritat vetllar per la qualitat dels formadors i reclama dels ICE aquesta tasca.

Canvi en el model dels formadors i formadores

En aquest apartat, alhora que reconeix les dificultats en què es desenvolupa la tasca dels formadors i formadores, s'indica:

S'imposa, doncs, un canvi que permeti als formadors i formadores fer la feina amb més qualitat; que els faciliti fer un treball professional amb més profunditat. Aquest canvi va en la direcció d'alliberar-los parcialment de temps de docència. Al mateix temps, caldrà revisar la formació d'aquests formadors donant-hi la qualitat, els recursos i els coneixements necessaris. Aquesta és la tasca que cal fer amb la col·laboració de les institucions universitàries. (Departament d'Educació, 2005, p. 9)

S'apunta, una primera definició de la consideració de formador/a dins el Pla. Es fa esment de les condicions de treball dels formadors i formadores. L'actitud fins aquest moment ha estat d'aprofitament de recursos existents.

Es considera que la formació de formadors ha d'estar orientada a la funció que han de desenvolupar, la qual cosa suposa l'existència de formacions específiques:

La preparació per esdevenir formador o formadora no pot consistir en una reproducció mimètica de la formació per ser ensenyant. Intervenir amb persones adultes, professionals amb experiència o persones que s'inicien en la tasca docent, comporta l'adopció d'un perfil i d'unes funcions prou diferents com per merèixer una atenció formativa específica. Aquesta formació, que es portarà a terme en gran part de manera compartida amb els Instituts de Ciències de l'Educació, ha de tenir una qualitat alta i unes exigències notables. (Departament d'Educació, 2005, p. 22)

Es reconeix explícitament la necessitat d'una formació específica i diferent a la formació docent en base a la tipologia de les persones a les quals es pretén formar i a les funcions que s'han de fer. Aquesta formació queda inclosa dins l'àmbit 4: *Millora personal i desenvolupament professional* on s'anuncien programes i activitats formatives pels formadors i formadores.

Canvi en el model de gestió de la formació permanent

Aquest apartat suposa la concreció dels canvis anunciats. La gestió de la formació passa a mans dels serveis educatius, i els ICE, que fins ara havien fet aquesta funció, passen a ser responsables de la formació de formadors:

El seu paper [el dels ICE de les universitat catalanes] ha de ser fonamentalment el d'aglutinar els formadors/es i donar-los la formació i els recursos necessaris perquè puguin desenvolupar una tasca formativa de qualitat. Han de continuar posant en contacte els formadors i formadores amb la innovació, la recerca educativa i la formació inicial del professorat.

Un dels aspectes més importants que cal aprofitar de l'estructura actual és el treball en equip per part dels formadors i formadores. D'acord amb les bones pràctiques que els ICE han mantingut i posat al dia, un formador o formadora no és una individualitat brillant, sinó un/a professional docent capaç de treballar en equip, la formació del qual com a formador o formadora es fa en interacció i intercanvi amb altres formadors i formadores. L'equip de treball comparteix un projecte i una visió i participa del seguiment dels resultats i dels efectes de les seves actuacions; aprofita els resultats de la recerca i de la innovació; etc. Aquesta ha de ser la funció principal dels ICE, que intervenen d'acord amb les línies marcades pel Departament i establint contractes per programes. (Departament d'Educació, 2005, p. 39).

Com s'observa, es manifesta la voluntat que els ICE aglutinin els formadors i els donin oportunitat d'apropar-se a la innovació, la recerca educativa i, també, la formació inicial del professorat. Aquesta és una perspectiva nova en els Plans de Formació desenvolupats fins ara. També és remarcable la insistència sobre el treball col·laboratiu. De fet una de les tipologies de formació històrica en els ICE han estat els grups de treball que, precisament, s'han caracteritzat per compartir un projecte i, prioritàriament, mitjançant una interacció continuada i amb gran autonomia, dur a terme innovacions en diferents temes i/o metodologies. En part sembla un reconeixement del treball dels ICE en aquest camp.

Posteriorment, en referència a la col·laboració amb les universitats, gairebé només es parla del paper dels ICE.

El pla proposa que la col·laboració dels ICE es concreti entorn als tres eixos que vertebreren el projecte:

1. Formació permanent.
2. Innovació educativa.
3. Recerca educativa.

De fet, en les explicacions de tots tres apartats no hi ha idees que no hagin estat plantejades amb anterioritat:

Ara se'ls demana d'intensificar els seus esforços en un dels aspectes clau de la formació permanent: la formació dels formadors i formadores, assegurant-ne tant la capacitat d'intervenció eficaç (en assessorsaments, cursos, seminaris, grups de treball, etc.), com la innovació, transferència dels resultats de la recerca, treball en equip, etc.

Els professionals dels nivells no universitaris que desenvolupin tasques de formació (alguns, amb reducció d'horari d'acord amb programes específics) hauran de mantenir una estreta vinculació amb un ICE determinat. Aquí és on aquestes persones han de trobar la formació i el suport necessari (enquadrats en programes que s'acordaran entre el mateix Departament i cada universitat) per poder desenvolupar la seva tasca. La universitat ha de garantir-ne el contacte estret amb els departaments i amb els nuclis o grups de recerca. A més, caldrà comptar amb formadors i formadores de la mateixa universitat. El model d'enquadrament als ICE ha de ser el d'un equip de treball mixt format per professionals no universitaris —formadors i formadores, persones innovadores, etc.— i professorat universitari, dedicat sobretot a la formació inicial i a la recerca educativa. (Departament d'Educació, 2005)

Tot aquest plantejament, no deixa de ser una cessió de la responsabilitat de la Conselleria a mans de la Universitat.

En abordar el model de formació i parlar del paper dels formadors i formadores ens trobem amb una afirmació de gran interès per l'objecte d'aquest article: «Una de les debilitats més grans del model actual és justament en el paper dels formadors i formadores» (Departament d'Educació, 2005, p. 54).

Els paràgrafs que segueixen en el document expliquen i intenten justificar que a Catalunya s'ha optat per un model de formadors no professionalitzats tal com existeix en alguns països europeus i a l'Estat amb el model organitzatiu dels CEP (Centres de Professors). Es proclamen els avantatges del model català.

Finalment, quan es concreta la Planificació del Pla Marc trobem concrecions del tipus:

Objectiu 3.4. Fixar els criteris per a la formació dels formadors i revisar i avaluar periòdicament aquesta funció amb els Instituts de Ciències de l'Educació. (Departament d'Educació, 2005, p. 73)

Objectiu 6.3. Augmentar la qualitat de la tasca dels formadors facilitant-los la seva formació, el coneixement de les innovacions, l'accés a la recerca educativa i el treball en xarxa. (Departament d'Educació, 2005, p. 74)

Per tant, aquest III Pla considera una necessitat la formació de formadors i dóna alguns criteris per la seva formació. Hi ha un inici de consideració de la funció, quan es parla d'un alliberament parcial de les funcions docents dels formadors i formadores que treballen al sistema educatiu, encara que no s'opta per una figura del formador professionalitzada. Es valora la relació dels formadors i formadores amb la pràctica d'aula, per no esdevenir experts allunyats de la realitat sobre la que treballen.

És una manera institucional de configurar el perfil que des de la teoria de la formació permanent s'ha anomenat pràctic reflexiu. De fet és el model adoptat per aquest Pla de Formació. Caldrà analitzar si les accions que es desenvolupen són coherents amb les intencionalitats que es defineixen en el Pla Marc.

Algunes experiències de formació de formadors i formadores

En l'apartat anterior hem exposat la concepció de formador i de formació de formadors que emergeix de l'anàlisi dels plans de formació del Departament d'Ensenyament des de 1989 fins a l'actualitat.

En aquest segon apartat de l'anàlisi documental, s'ha fet una recerca exhaustiva de la documentació existent sobre iniciatives de formació de formadors dutes a terme durant aquest període, dins els plans de formació considerats, fets per la mateixa Administració o pels ICE.

Pràcticament no hi ha cap programa de formació de formadors publicat. La major part de la informació ha sorgit del que s'anomena «material gris», és a dir, documentació interna de les institucions, que no està preparada per publicar, sinó que està constituïda per documents de treball d'ús intern, sovint força incomplets. Per arribar a la comprensió de les accions desenvolupades, l'anàlisi d'aquests materials s'ha complementat amb entrevistes a les persones responsables dels programes, algunes de les quals ja no estan en els mateixos llocs de treball ni tenen responsabilitats sobre la formació.

Sense ànims de ser exhaustius, i segons la informació que hem obtingut, hem resumit les accions específiques de formació adreçades als formadors i formadores de Catalunya en la taula següent:

Taula 1. Iniciatives de Formació de Formadors a Catalunya (1988-2007)

<i>Pla vigent</i>	<i>Programa de formació</i>	<i>Institució</i>	<i>Característiques</i>	<i>Destinatari</i>
Abans del I Pla	Tutoria	ICE UB	Durada: 60 h Tema: Acció Tutorial Objectiu: Formació de professorat formador en noves temàtiques d'actualitat. Modalitat: Curs Coordinació: Manuel Álvarez	Professorat seleccionat de primària i secundària (25)
I PFPPC 1989/1996	Interculturalitat	ICE UAB	Durada: Un curs Tema: Interculturalitat Objectiu: Formació de professorat formador en noves temàtiques d'actualitat. Modalitat: Curs+projecte I-A+ pilotatge Coordinació: Teresa San Roman	Professorat seleccionat de primària i secundària
	Valors	ICE UB	Durada: Un curs Tema: Valors Objectiu: Formació de professorat formador en noves temàtiques d'actualitat. Modalitat: Curs intensiu+seminari+projecte intervenció Coordinació: Miquel Martínez	Professorat de primària de les comarques de l'àrea d'influència de l'ICE
	Assessors de Centres	ICE UB	Durada: Tres cursos Tema: Assessorament curricular a centres Objectiu: Formació de professorat formador en noves modalitats d'intervenció. Treball amb l'equip docent. Modalitat: Seminari permanent, jornades d'intercanvi, sessions de revisió de la pràctica formativa Coordinació: Maite Colén i Fernando Hernández	Formadors d'infantil, primària i secundària experts en la seva àrea curricular i visió progressista de la formació (15)
	Implantació de la Reforma	Subdirecció General de Formació	Durada: 30 hores Tema: Novetats i canvis en el desplegament curricular Modalitat: Cursos intensius. Formació en cascada. Coordinació: Tècnics d'ordenació curricular	Professorat seleccionat de totes les etapes d'arreu de Catalunya
	Elaboració de PCC	ICE UB	Durada: Un curs Tema: Assessorament per l'elaboració del PCC Objectiu: Formació de professorat formador en noves temàtiques. Treball amb l'equip docent. Modalitat: Curs intensiu+seminari permanent+grups de treball+ jornades d'intercanvi+simulacions i sessions de revisió crítica de la pràctica formativa Coordinació: Maite Colén, Serafi Antúnez, Lluís del Carmen i Antoni Zabala	Formadors d'infantil, primària i secundària experts en la seva àrea curricular i representants dels diferents territoris d'àmbit d'actuació de l'ICE

<i>Pla vigent</i>	<i>Programa de formació</i>	<i>Institució</i>	<i>Característiques</i>	<i>Destinatari</i>
II PFPPC 1997- 2001	Mediació Escolar	Subdirecció General de Formació	Durada: 100 h Tema: Mediació de conflictes a l'escola. Objectiu: Formació de professorat formador en noves temàtiques. Modalitat: Curs intensiu+tallers+ grups de treball orientats per qüestionaris+jornades+ simulacions i sessions d'exemplificació Coordinació: Pere Led i Manuel Segura	Selecció de formadors i formadores dels ICE i professorat qualificat
	Educació Infantil	ICE UB	Durada: 15 hores anuals Tema: Competències transversals del formador Objectiu: Aprofundir aspectes de la funció dels formadors comuns a totes les àrees. Modalitat: Seminari permanent i jornades Coordinació: Otilia Defis i Esther Casals	Conjunt de formadors i formadores d'Educació Infantil de l'ICE
III PFPPC 2005- 2010	Pràctica Reflexiva	FASE I Subdirecció General de Formació	Durada: 2 cursos Tema: Orientació de la formació des de la reflexió de la pràctica Modalitat: curs+plataforma virtual col·laborativa+pilotatge	Selecció de formadors i formadores dels ICE
		FASE II ICE	Tema: Desenvolupament de competències transversals específiques. Relació amb la recerca educativa. Relació amb experiències i bones pràctiques d'altres contextos nacionals i internacionals. Modalitat: jornades, congressos, recerca-acció, tallers de lectura, etc.	

A més d'aquests exemples de programes i cursos de formació de formadors, els ICE, durant aquests anys, van anar desenvolupant iniciatives específiques de formació de formadors, motivades per la necessitat de disposar de formadors a les diferents àrees geogràfiques on actuaven, i en relació a les temàtiques més demanades, o perquè detectaven una futura necessitat de formadors. Paral·lelament, van crear grups de treball i seminaris permanents, que aglutinaven professorat de diferents etapes educatives, interessats per la mateixa temàtica:

- Els grups de treball han estat equips d'innovació educativa i sovint han elaborat materials didàctics innovadors, propostes metodològiques experimentals. Han estat motors de la innovació educativa, en el si dels quals s'han format molts dels formadors i formadores que han fet possible els plans de formació d'aquests anys. Fruits d'aquests treballs es poden trobar en les publicacions didàctiques i de recerca dels ICE de les universitats catalanes.
- Els seminaris permanents van esdevenir la modalitat de formació orientada a la formació de formadors de manera intencional, segons els responsables de formació dels ICE, encara que explícitament aquesta modalitat no apareixia en els plans de formació. El seminaris permanents estaven formats per formadors i

formadores d'un ICE, d'una àrea temàtica determinada i de tots els nivells educatius. Tenien com a objectiu principal l'intercanvi de coneixements i de pràctiques de formació, i en algun dels ICE se'ls encomanava la funció d'actualització de coneixements en la matèria pròpia del seminari, la detecció de futures necessitats del professorat sobre la temàtica, el disseny de propostes formatives que en donessin resposta, la creació i la coordinació dels grups de treball relacionats amb el seminari i la difusió de les experiències reeixides.

Probablement el confusionisme de modalitats formatives, dins els plans de formació, han propiciat l'oblit d'aquest viver de formadors i formadores i del tipus de competències que s'hi treballaven. Hi ha una memòria oral, i apareix en les converses amb els responsables de formació. També en surten moltes referències en els grups de discussió, quan els formadors i formadores expliciten els itineraris formatius que han seguit.

De l'anàlisi dels plans de formació

De l'anàlisi dels diferents plans de formació desenvolupats a Catalunya des del Departament d'Educació, podem concloure que:

- Les accions de formació de formadors dutes a terme pel Departament d'Ensenyament no han estat una pràctica habitual en relació als programes de formació permanent i no han comptat amb un marc o model referencial clar.
- Els plans de formació no han definit el model de formadors, perquè tampoc han definit el model de formació. Estava implícit en els plantejaments, i per tant era objecte d'interpretacions diferents per part de les institucions organitzadores, dels serveis educatius implicats i dels propis formadors i formadores que decidien la formació que necessitaven.
- A Catalunya, els formadors han arribat a ser-ho a través d'itineraris molt variats i personals, de vegades fruit de la casualitat o de l'oportunitat.
- És el Pla marc de 2005 el que explicita d'una manera més clara el model de formació que vol impulsar i descriu alguns dels trets que han de caracteritzar el perfil dels formadors i formadores que intervindran en el Pla.
- Aquest mateix Pla esbossa algunes condicions de la formació de formadors i l'encarrega als Instituts de Ciències de l'Educació.
- El perfil que es proposa és el del formador/a pràctic reflexiu.
- Aquesta decisió suposa un important repte a Catalunya, perquè els models subjacents en els plans de formació anteriors, apostaven per la transmissió de coneixements i per models de formació basats en l'entrenament (Sparks i Loucks Horsley, 1990).

Sobre les condicions dels formadors de formadors

El formador de formadors, des de la perspectiva que hem descrit, és un professional que actualment no està considerat com a tal dins el Pla de Formació de Catalunya. Hem vist com l'Administració Educativa evitava reiteradament abordar aquest tema.

Aquesta postura ha dut a la situació actual, de manca de formadors i formadores preparats per assolir els reptes polítics que pugui plantejar el Govern. Hem vist com hi ha una recent preocupació per la formació de formadors capaços d'engegar, planificar i conduir processos de canvi. La formació d'aquests formadors s'està fent de manera extensiva, però en base a un model implícit basat en l'expertesa. La superació del model tradicional és encara minoritària.

Un tema que ha sorgit insistentment a la nostra recerca ha estat la necessitat d'establir condicions laborals i professionals adequades per afavorir els processos d'intervenció formativa, i també el de reflexió de la seva pràctica i la formació col·laborativa. El sentiment dels formadors de Catalunya és de ser víctimes de la creixent intensificació del treball. Demanen temps, consideració i unes mínimes condicions per dur a terme la seva tasca.

Una altra constant que s'ha observat és la necessitat de formació específica per desenvolupar les seves capacitats, que han anat aconseguint de manera individual, a força d'analitzar errors, o de fer una important inversió del seu temps personal en activitats de formació pròpia, no sempre prou adequades a les seves necessitats.

La major part de la formació de formadors que s'ha generat ha estat per necessitats imperioses del sistema educatiu, de posar en marxa noves lleis i ordenacions curriculars, o d'atendre compromisos polítics relacionats amb els canvis socials del país.

Els formadors i formadores han estat els grans oblidats del sistema de formació, encara que paradoxalment ha recaigut sobre ells la responsabilitat de l'èxit o el fracàs de les intervencions formatives.

Només caldria aplicar a la formació de formadors els grans principis de la formació del professorat:

- Relació formació–innovació–recerca.
- Formació basada en la pràctica professional.
- Modalitats de caràcter col·laboratiu.
- Estratègies participatives.
- Processos d'acompanyament.

Sobre les funcions dels formadors de formadors

Un altre tema que no s'ha clarificat mai és la identificació de les funcions que han de realitzar aquests professionals, i els límits de la seva intervenció.

La preocupació de molts dels agents participants en la recerca es concentra en aquest àmbit. El formador ha de respondre a totes i cadascuna de les exigències que se li plantegen: des de les entitats organitzadores, des dels serveis educatius, des dels centres i des de les persones que assisteixen a la formació.

Com que no se n'ha regulat la funció, tothom té autoritat per dir què ha de fer un formador i com ha de fer-ho. Sovint se'ls demana que supleixin les responsabilitats que pertocquen a les persones amb qui actuen. És freqüent demanar als formadors la solució a problemes de relació en un centre, d'actituds laborals molt qüestionables. Si el formador o formadora no sap o no vol donar resposta a la demanda, es veu lacerada la seva credibilitat i la seva professionalitat.

Referències

- Colén, M.T. (2005) *Els processos de detecció de necessitats formatives del professorat de primària. Concepcions dels agents que intervenen en un PFZ*. Universitat de Barcelona (tesi doctoral inèdita).
- Colén, M.T.; Corominas, A. (1987) «Els Plans Unitaris, una alternativa a la formació del professorat». *Guix. Elements d'acció Educativa*, 120, p. 29-32.
- Colén, M.T.; Giné, N. (2005) «Reflexions entorn la formació de formadors i formadores de Catalunya». *Temps d'Educació*, 30, p. 105- 127.
- Colén, M.T.; Prats, M. (2006) «La visión de los formadores y formadoras del profesorado de Cataluña sobre su formación, sus limitaciones y las políticas de formación permanente del profesorado que condiciona su actuación». *Actas del IX Congreso Interuniversitario de Organización de las Instituciones Educativas*. Oviedo.
- Departament d'Educació (1989) *Pla de Formació Permanent del Professorat 1989-1996*. Barcelona, Generalitat de Catalunya/Departament d'Educació.
- (1996) *Pla de Formació Permanent del Professorat 1996-2001*. Barcelona, Generalitat de Catalunya/Departament d'Educació.
- (2005) *Pla de Formació Permanent del Professorat 2005-2010*. Barcelona, Generalitat de Catalunya/Departament d'Educació.
- Dominicé, P. (1990) *L'histoire de vie comme processus de formation*. Paris, L'Harmattan.
- Elliott, J. (1991) «Actuación profesional y formación del profesorado». *Cuadernos de Pedagogía*, 191, p. 76-80.
- Evequoz, G. (2003) *Compétences-clés. Un dispositif d'évaluation et de reconnaissance des compétences-clés*. Genòva, Office d'orientation et de formation professionnelle.
- Ferrández, A. (1989) «Formación de formadores: el modelo contextual crítico». *Herramientas* (Madrid), 3, p. 35-45. Disponible a: www.sadpro.ucv.ve/agenda/online/vol5n1/pn13.html [accés: 3.5.2010].
- Gimeno, J.; Pérez, A. (1993) *Comprender y transformar la enseñanza*. Madrid, Morata.
- Imbernon, F. (2006) «Assessorar o dirigir. El paper de l'assessor col·laboratiu o l'assessora col·laborativa en una formació permanent centrada en el professorat i en el context». *Temps d'Educació*, 30, p. 65-76.
- Le Boterf, G. (2000) *Construire les compétences individuelles et collectives*. Paris, Editions d'Organisation.
- Marquès, P. (2000) *Los docentes: funciones, roles, competencias necesarias, formación*. Departamento de Pedagogía Aplicada. Barcelona, Facultat d'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a: <http://dewey.uab.es/pmarques/docentes.htm> [accés: 16.06.2010].

- Marcelo, C. (1997) «¿Quién forma al formador? Un estudio sobre las tareas profesionales y necesidades de formación de asesores de Andalucía y Canarias». *Revista de Educación*, 313, p. 249-278. Disponible a: <http://prometeo.us.es/ideamie/pub/marcelo> [accés: 16.06.2010].
- Navío, A. (2001) *Las competencias del formador de formación continua. Análisis desde los programas de formación de formadores*. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Parián, R. (1993) *Constructivismo y escuela. Hacia un modelo de enseñanza-aprendizaje basado en la investigación*. Madrid, Drada.
- Perrenoud, Ph. (1991) *Pratiques pédagogiques et métier d'enseignant: trois facettes. La formation des enseignants entre théorie et pratique*. París, L'Harmattan.
- (1994) *La formation continue comme vecteur de professionnalisation du métier d'enseignant*. Ginebra, Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació. Universitat de Ginebra.
- (2001) *Construire un référentiel de compétences pour guider une formation professionnelle*. Ginebra, Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació. Universitat de Ginebra.
- (2004) *Diez nuevas competencias para enseñar*. Barcelona, Graó.
- (2004) *Desarrollar la práctica reflexiva en el oficio de enseñar*. Barcelona, Graó.
- Porlán, R. (1993) *Constructivismo y escuela*. Sevilla, Díada.
- Projecte Tunning (2003) *Tunning Educational Structure in Europe. Informe final*. Bilbao, Universitat de Deusto.
- Schön, D.A. (1998) *El profesional reflexivo. Cómo piensan los profesionales cuando actúan*. Barcelona, Paidós.
- (1992) *La formación de profesionales reflexivos. Hacia un nuevo diseño de la enseñanza y el aprendizaje en las profesiones*. Barcelona, Paidós.
- Sparks, D. i Loucks Horsley, S. (1990) «Models of Staff Development», a Houston, W.R. [Ed.] *Handbook of Research on Teacher Education*. New York, MacMillan, p. 234-250.
- Tejada, J. (2002) «La formación de formadores: Apuntes para una propuesta de plan de formación». *Educator*, 30. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/educar/article/viewFile/20765/20605> [accés: 17.02.2011].
- Vaillant, D.; Marcelo, C. (2001) *Las tareas del formador*. Málaga, Archidona, Aljibe.
- Vaillant, D. (2002) *Formación de formadores. Estado de la práctica*. Programa de Promoción de la Reforma Educativa en América Latina y el Caribe, 25. Santiago de Chile, PREAL.

La formación permanente del profesorado en Cataluña. Una visión a través del tratamiento de la formación de formadores/as en los planes institucionales

Resumen: El artículo realiza un recorrido por los planes de formación permanente del profesorado de infantil, primaria y secundaria en Cataluña. Centra el análisis de la evolución de la formación permanente en el tratamiento que los diferentes planes de formación han hecho de la figura del formador de formadores. Este elemento permite establecer los aspectos que han supuesto los momentos de cambio. Se ve el progresivo distanciamiento de la formación de las universidades y la creciente institucionalización de los planes de formación. También se expone la dicotomía entre los objetivos que se plantean y la escasa preparación y consideración que los planes otorgan a estos profesionales, dejando en un limbo poco definido las funciones, responsabilidades y atribuciones que se les otorga.

Palabras clave: institucionalización de la formación, modelo de formación en Cataluña, plan de formación, formación de formadores, sistema de orientación de la formación

La formation permanent du professorat en Catalogne. Une vision au travers du traitement de la formation des formateurs et formatrices dans les plans institutionnels

Résumé : L'article fait un parcours historique des plans de formation permanente des enseignants des écoles maternelles, primaires et secondaires en Catalogne. Il centre l'analyse de l'évolution de la formation permanente sur le traitement que les différents plans de formation ont fait de la figure du formateur de formateurs. Cet élément permet d'établir petit à petit les différents aspects qu'ont constitués les moments de changement. On y voit le distanciamiento progressif de la formation des universités et la croissante institutionnalisation des plans de formation. Il expose aussi la dichotomie entre les objectifs qui sont envisagés et les préparation et considération faibles que les plans accordent à ces professionnels, laissant dans le flou les fonctions, les responsabilités ainsi que les attributions qui leur sont accordées.

Mots-clés : institutionnalisation de la formation, modèle de formation en Catalogne, plan de formation, formation de formateurs, système d'orientation de la formation

Continuing training for teachers in Catalonia. An overview of the approach to training trainers in institutional plans

Abstract: This article gives a historical survey of the in-service training plans for nursery, primary and secondary school teachers in Catalonia. It concentrates on analysing the development of in-service training in terms of how the different training plans have approached the figure who trains the trainers. This focus enables it to identify the implications of different changes. It shows the gradual distancing of training from universities and the increasing institutionalisation of training plans. It also reveals the dichotomy between the goals set and the scant training and consideration given to these professionals, leaving their functions, responsibilities and attributes in a poorly-defined limbo.

Keywords: institutionalising training, training model in Catalonia, training plan, training trainers, training orientation system